

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

ในปัจจุบันสิ่งแวดล้อมและมลพิษ ถือได้ว่าเป็นปัญหาที่มีความสำคัญในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชนบท เนื่องจากเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นและส่งผลกระทบต่อคนในสังคมทุกระดับและมีผลเกี่ยวเนื่องกับคุณภาพชีวิต (กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, 2537 : 2) ผลจากการมุ่งเน้นเพิ่มรายได้ประชากร ซึ่งเป็นประเด็นหลักในการพัฒนา โดยเฉพาะภาคอุตสาหกรรมและการผลิตขนาดใหญ่ จนเกิดการละเลยเศรษฐกิจในภาคชุมชน ขาดความเอาใจใส่ต่อสิ่งแวดล้อม ได้ส่งผลให้เกิดมลพิษทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสิ้นเปลือง โดยไม่มีมาตรการป้องกันและแก้ไขที่เหมาะสมประกอบกับการมุ่งเน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ทำให้เกิดการละเลยทางสังคมและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เมื่อเศรษฐกิจประสบภาวะวิกฤติ ปัญหาสะสมจากการพัฒนาที่ไม่สมดุลข้างต้น ได้ส่งผลโยนโยนไปสู่ปัญหาอื่น ๆ อีกมาก (คณะกรรมการการเกษตร และสหกรณ์วุฒิสภา, 2540 : 1)

แนวความคิดการพัฒนาประเทศในรูปแบบใหม่ ที่มุ่งให้เกิดความสมดุลทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม จึงได้ถูกกำหนดอย่างชัดเจนไว้ในรัฐธรรมนูญ ฉบับ ปี พ.ศ. 2540 แนวนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจและคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อม บัญญัติไว้ว่า รัฐต้องกระจายอำนาจให้ท้องถิ่น โดยคำนึงถึงเจตนารมณ์ของประชาชนในท้องถิ่นเป็นสำคัญ โดยรัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสงวน บำรุง รักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล รวมทั้งมีส่วนร่วมในการส่งเสริม บำรุงรักษาและคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อม ตามหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน ตลอดจนควบคุมและกำจัดภาวะมลพิษที่มีต่อสุขอนามัย พร้อมกันนั้นรัฐบาลยังได้ออกพระราชบัญญัติป่าชุมชนเพื่อเป็นการต่อยอดถึงแนวทางการพัฒนา รวมถึงยุทธศาสตร์ต่าง ๆ ที่รัฐบาลได้กำหนดให้เป็นมาตรการเร่งด่วนในการแก้ปัญหาของชนบทในภาคอีสาน

ป่าชุมชน ถือได้ว่าเป็นหัวใจหลักสำคัญ ที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของป่าไม้กับชุมชน ในลักษณะของการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนต้องพึ่งพาทรัพยากรป่าไม้ เพราะป่าไม้เป็นแหล่งอาหาร สมุนไพรใช้ในการรักษาโรค ตลอดทั้งคนในชุมชนได้อาศัยไม้จากป่าไม้

เพื่อ การก่อสร้างที่อยู่อาศัย ดังนั้นเมื่อป่าไม้ถูกหักร้างทางพจน โลง์เดียน ย่อมทำให้ขาดความสมดุลทางทรัพยากร และส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ จนต้องหัน ไปแสวงหาทรัพยากรจากแหล่งอื่นที่มีอยู่ในชุมชนอย่างไม่จำกัด ความเสื่อมโทรมของป่าชุมชน ถือได้ว่าเป็นปัญหาสำคัญตลอดระยะเวลา 30 ปีที่ผ่านมา เพราะคนในชุมชน ไม่ได้ให้ความสำคัญกับทรัพยากรดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ป่าชุมชนที่ถือว่าเป็นเสมือนแหล่งอาหาร และแหล่งกำเนิดของปัจจัยอื่น ๆ ของคนในชุมชน การตัดไม้เพื่อแปรรูปและใช้ประโยชน์ โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบและเกิดเป็นปัญหาทรัพยากรที่ลดลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งปัญหาดังกล่าวได้ปรากฏและกลายเป็นประเด็นสำคัญของชุมชนหลายแหล่งไม่ว่าจะเป็นในภาคเหนือและภาคอีสาน

ป่าชุมชน โคนสูง เป็นอีกแหล่งหนึ่งที่ประสบปัญหาดังที่กล่าว ซึ่งในอดีต สภาพป่าชุมชน โคนสูง บ้านหนองโก หมู่ที่ 12 ตำบล โคนพระ อำเภอ กันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เป็นป่าไม้ธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีความหลากหลายทั้งในเรื่องของพันธุ์ไม้ สมุนไพร และสัตว์ป่า แต่เมื่อปี พ.ศ.2528 เดิมมีพื้นที่ป่าจำนวน 870 ไร่ แต่ปัจจุบันเหลือพื้นที่ป่าจำนวน 600 ไร่ (องค์การบริหารส่วนตำบล โคนพระ. 2545 : 1) เนื่องจากมีการบุกรุกป่าเพื่อเป็นที่อยู่อาศัย การลักลอบตัดไม้ บุกรุกแผ้วถางพื้นที่ต้นน้ำลำธาร เพื่อทำไร่เลื่อนลอย การเผาป่าโดยขาดจิตสำนึกและความรับผิดชอบ การแสวงหาที่ดินป่าชุมชนเพื่อเก็งกำไรหรือประกอบธุรกิจอื่น ๆ ทำให้บริเวณป่า โคนสูงอยู่ในสภาพเสื่อมโทรม (คมเดช จันโทริ. 2547 : 3)

ดังนั้น ผู้นำชุมชน จึงได้พิจารณาเห็นความสำคัญของปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคต และพื้นที่ป่าดังกล่าว ยังคงหลงเหลือความสมบูรณ์ให้เห็นอยู่บ้าง จึงได้เกิดความคิดที่จะทำการฟื้นฟูพื้นที่ป่าดังกล่าว เพื่อที่จะทำให้ป่าชุมชน โคนสูงที่มีความเสื่อมโทรม ได้กลับมีความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติดั้งเดิม จึงได้นำแนวคิดในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชน โคนสูง เข้าสู่มติสภาตำบล เพื่อขอความคิดเห็นและดำเนินการในการจัดการป่าชุมชน โคนสูง ตลอดจนการขอมติเพื่อประกาศให้เป็นป่าอนุรักษ์ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 เป็นต้นมา โดยใช้กลไกการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินการอนุรักษ์เพื่อฟื้นฟูสภาพป่าชุมชนดังกล่าว จนกระทั่งป่าที่เคยอยู่ในสภาพเสื่อมโทรม เปลี่ยนเป็นป่าที่มีความสมบูรณ์ทั้งความหลากหลายของพันธุ์กรรมพืชและสัตว์ป่า ดังที่ปรากฏตลอดมา

จากการพัฒนา อนุรักษ์และดูแลบำรุงรักษาดังกล่าวของประชาชนในชุมชน เมื่อปี พ.ศ. 2541 ป่าชุมชน โคนสูง จึงได้รับคัดเลือกให้เข้ารับพระราชทานธง และเข็ม “พิทักษ์ป่า เพื่อรักษาชีวิต” เป็นรางวัลของการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ดีเด่นในระดับชาติ ประจำปี พ.ศ. 2541 จากสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ (ที่ทำการปกครองอำเภอ กันทรวิชัย. 2541 : ไม่

ปรากฏเลขหน้า) แต่ในปัจจุบันกลไกการพัฒนาและอนุรักษ์ป่าชุมชน โลกสูง ยังคงมีปัญหาในเรื่องการขาดการมีส่วนร่วมอย่างจริงจังของคนในชุมชน เพราะภาระหลักอยู่กับผู้นำและองค์กรท้องถิ่นเป็นหลัก

จากปัญหาสถานการณ์ดังกล่าว ผู้ศึกษาจึงได้มีความสนใจที่จะศึกษา บริบทและสภาพปัญหาของป่าชุมชน ตลอดจนกระบวนการการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน ในการพัฒนาอนุรักษ์ และฟื้นฟู ป่าชุมชน โลกสูง เพื่อนำไปสู่การจัดการอย่างมีประสิทธิภาพและความยั่งยืนต่อไปในอนาคต

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทของป่าชุมชน โลกสูง ทั้งในอดีตและปัจจุบัน
2. เพื่อศึกษาปัญหาในการจัดการป่าชุมชน โลกสูง หลังปี พ.ศ. 2538 ของประชาชน บ้านหนองโก หมู่ 12 ตำบลโคกพระ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม
3. เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน โลกสูง บ้านหนองโก หมู่ 12 ตำบลโคกพระ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

ขอบเขตในการวิจัย

ผู้ศึกษาได้กำหนดขอบเขตในการศึกษาคงต่อไปนี้

1. ขอบเขตประชากรในการศึกษา ประชากรในการศึกษาคั้งนี้ ได้แก่ ประชาชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชน โลกสูง บ้านหนองโก หมู่ 12 ตำบลโคกพระ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคามจำนวน 48 คน โดยคัดเลือกประชากร กลุ่มเป้าหมาย แบบเฉพาะเจาะจง ประกอบด้วย

1.1 ผู้ใหญ่บ้าน บ้านหนองโก	จำนวน 1 คน
1.2 ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน บ้านหนองโก	จำนวน 2 คน
1.3 สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล บ้านหนองโก	จำนวน 2 คน
1.4 ตัวแทนกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข บ้านหนองโก	จำนวน 10 คน
1.5 ผู้นำและตัวแทนกลุ่มออมทรัพย์ บ้านหนองโก	จำนวน 10 คน
1.6 ตัวแทนกลุ่มเยาวชน บ้านหนองโก	จำนวน 10 คน
1.7 ตัวแทนกลุ่มผู้สูงอายุในชุมชน บ้านหนองโก	จำนวน 10 คน

- 1.8 พระสงฆ์ จากวัดป่าหนองโก จำนวน 3 รูป
2. ขอบเขตพื้นที่ในการศึกษา ได้แก่ พื้นที่ป่าชุมชน โลกสูง บ้านหนองโก หมู่ 12 ตำบลโลกพระ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม
3. ขอบเขตระยะเวลาในการศึกษา ระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล วันที่ 1 พฤษภาคม - 30 ตุลาคม 2552

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดป่าชุมชน หมายถึง การที่ประชาชนในพื้นที่ ได้มีโอกาสเข้ามาแสดงความคิดเห็นและลงมือปฏิบัติร่วมกัน จนเกิดเป็นกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน โลกสูง ในทุกขั้นตอน ไม่ว่าจะเป็น การป้องกันและการบุกรุกป่าชุมชน การป้องกันไฟป่า การสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าชุมชน การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน การวางแผนจัดการป่าชุมชน การกำหนดมาตรการและบทบาทร่วมกันของคนในชุมชน การพัฒนาป่าชุมชน และการติดตามประเมินผล เป็นต้น
2. ป่าชุมชน โลกสูง หมายถึง ป่าไม้ที่เกิดจากธรรมชาติหรือป่า ที่ป่าไม้ถูกสร้างขึ้นในอาณาเขตของชุมชน ซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะที่คนในชุมชนมีสิทธิในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนอย่างเท่าเทียมกัน รวมถึงสิทธิในการจัดการและปกป้องรักษาป่าชุมชนร่วมกัน
 - 2.1 การป้องกันและการบุกรุกป่าชุมชน หมายถึง การสร้างวิธีการ หรือหามาตรการในการป้องกันและการบุกรุกป่าชุมชน ให้แก่คนในชุมชนได้ทราบ เช่น การห้ามบุกรุกป่าชุมชนเพื่อสร้างที่อยู่อาศัยหรือที่ทำกิน ห้ามบุกรุกตัดไม้ทำลายป่า เป็นต้น
 - 2.2 การป้องกันไฟป่า หมายถึง การสร้างวิธีการ หรือหามาตรการในการป้องกันไฟป่า ให้แก่คนในชุมชนได้ทราบ เช่น การหาวิธีการป้องกันไฟไหม้ป่าในฤดูแล้ง การห้ามประชาชน จุดไฟเผาหญ้า
 - 2.3 การสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าชุมชน หมายถึง การสร้างจิตสำนึกให้แก่คนในชุมชน ในการอนุรักษ์และหวงแหนป่าชุมชน ตลอดจนทั้งการดำเนินการปรับปรุงหรืออนุรักษ์ป่าชุมชน ที่มีความเสื่อมสภาพ ให้กลับมามีความสมบูรณ์อีกครั้ง
 - 2.4 การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน หมายถึง การนำเอาทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ประโยชน์อย่างถูกต้องและเหมาะสม รวมถึงการกระจายอำนาจในการมีส่วนร่วมของประชาชนในด้านต่าง ๆ อย่างเท่าเทียมกัน

2.5 การวางแผนจัดการป่าชุมชน หมายถึง การวางแผนเพื่อนำรูปแบบ วิธีการ องค์ความรู้ของคนในชุมชน มาใช้ในการจัดการป่าชุมชน

2.6 การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ป่าชุมชน หมายถึง การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ ในการอนุป่าชุมชน โลกสูง ให้คนภายในชุมชน และนอกชุมชนทราบ เพื่อให้ทุกคนตระหนัก ในการอนุรักษ์และหวงแหนป่าชุมชน

2.7 การกำหนดมาตรการและบทบาทร่วมกันของคนในชุมชน หมายถึง การ กำหนดมาตรการ กฎระเบียบหรือข้อบังคับที่คนในชุมชน ได้ตกลงร่วมกัน เพื่อเป็นแนวทาง ปฏิบัติร่วมกัน บนพื้นฐานความถูกต้องและเท่าเทียมกันของสมาชิกในชุมชน เพื่ออนุรักษ์ป่า ชุมชน

2.8 การพัฒนาป่าชุมชน หมายถึง การดำเนินกิจกรรมของคนในชุมชน เพื่อให้ป่า ชุมชน มีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นและสอดคล้องกับความต้องการของคนในชุมชน

2.9 การติดตามและประเมินผล หมายถึง การติดตาม ตรวจสอบและประเมิน สถานการณ์ของป่าชุมชน เพื่อหาข้อบกพร่องและแนวทางในการพัฒนาป่าชุมชน ให้เกิดความ ยั่งยืน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. การศึกษาครั้งนี้จะมีประโยชน์ในการเข้าใจและเรียนรู้บริบทของป่าชุมชน โลกสูง ทั้งในอดีตและปัจจุบัน และแนวโน้มในอนาคต ซึ่งส่งผลต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน
2. การศึกษาครั้งนี้จะชี้ให้เห็นปัญหาในการจัดการป่าชุมชน โลกสูง หลังปี พ.ศ. 2538 เพื่อเป็นข้อมูลประกอบการแก้ไขปัญหาการปรับปรุง การพัฒนา การจัดทำแผนงานโครงการ และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน โลกสูง
3. การศึกษาครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนใน การจัดการป่าชุมชน โลกสูง ของประชาชนบ้านหนองโก หมู่ 12